**DOI**

***Jumanova N.I.***
***Farg'ona viloyati Furqat tumani 17 –***
***son umumiy o'rta ta'lim maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi***

## NUTQ USLUBLARI VA ULARNING O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDAGI AHAMIYATI

***Annotatsiya****: Mazkur maqola tilshunoslikdagi muhim o'ringa ega bo'lgan nutq uslublari va ularning o'ziga xos xususiyatlari va bugungi kunda o'rganilish darajasi haqida fikrlar jamlaydi. Shuningdek, nutq uslublarining qo'llanish doirasi hamda Ushbu uslublarni yaratuvchi unsurlar haqida keng ma'lumotlar keltirilgan.*

***Kalit so'zlar:*** *uslubiyat, nutq uslublarining turlari, so'zlashuv, badiiy, ilmiy va rasmiy uslublar, uslubga xoslangan so'zlar, uslubiy betaraf so'zlar.*

***Jumanova N.I.***
***teacher of native language and literature***
***Secondary school No. 17, Furqat district, Fergana region***

## SPEECH STYLES AND THEIR SIGNIFICANCE IN UZBEKI LINGUISTICS

***Annotation****: This article summarizes ideas about speech styles that have an important place in linguistics and their characteristics and the level of study today. There is also extensive information about the scope of speech styles and the elements that create these styles.*

***Key words:*** *methodology, types of speech styles, colloquialism, artistic, scientific and formal styles, stylistic words, stylistic neutral words.*

Til keng imkoniyatga ega. U nutq sharoiti, qo‘yilgan maqsad, qo‘llanish doirasi, muloqot qiluvchilarning kimligiga qarab turlicha voqelanadi. Bunda bir tushuncha har xil ifodalar, bir fikr turli sintaktik qurilmalar bilan beriladi. Tilning bunday ko‘rinishi nutq uslubidir.

Nutq uslublari maqsadiga ko‘ra nomlangan. Bir uslub ilmiy maqsadga xizmat qilsa, boshqa biri og‘zaki so‘zlashuvga xos. Har bir uslubning o‘z janrlari bor. Masalan, hikoya – badiiy uslub janri, gurung so‘zlashuv uslubiga xos. Sinonim so‘zlar uslublarga xoslanadi (apteka so‘zi so‘zlashuv, dorixona so‘zi esa ilmiy, badiiy, rasmiy va publitsistik uslublarda qo‘llanadi). Shuningdek, -gay qo‘shimchasi badiiy uslubga (kuygay) xos. So‘zlashuv uslubida -gach qo‘shimchasi qo‘llanmaydi. Murakkab qo‘shma gaplar ko‘pincha kitobiy uslublarda qo‘llanadi. Bir uslubda unga xoslanmagan so‘z, qo‘shimcha, gap qurilishlarini qo‘llash nutqiy me’yor emas.



https://wordlyknowledge.uz

So'zlashuv uslubi insonlarning oilada, ko'cha-ko'yda g'oya almashinuvi vaqtida foydalaniladigan nutq uslubi hisoblanadi. So'zlashuv uslubi, ko'pincha dialog shaklida bo'ladi.

Publitsistik uslub axborot berishga, davrning ijtimoiy-siyosiy masalalarini aks ettirishga xoslangan ommaviy axborot vositalari (radio-televideniye, gazeta-jurnallar) uslubidir.

Badiiy uslub badiiy adabiyot, ya'ni badiiy asarlarga mos bo'lib, unda badiiylik, ifodaviylik, ta'sirchanlik kuchlidir.

Ilmiy uslubga mantiqlilik, aniqlik, ilmiy atamalarning keng foydalanilishga xos bo'lib, hamma ilmiy asarlar, shuningdek, maktab darsliklari ham shu uslubda yozilgan.

Rasmiy-idoraviy uslub o'ziga xos nutq uslubidir. Barcha qonunlar, Prezident farmonlari va hukumat qarorlari, turli hujjatlar, ish qog'ozlari, idoralararo yozishmalar va shu kabilar rasmiy-idoraviy uslubda yoziladi. Rasmiy-idoraviy uslubda gaplar ixcham va aniq bo‘ladi. Bu uslubda qaror qilindi, inobatga olinsin,ijro uchun qabul qilinsin, tasdiqlanadi kabi qoliplashgan so'zlar va so'z birikmalari keng qo'llaniladi.

Shuni ta'kidlash joziki,nutq uslublari tizimini tashkil etuvchi vositalarning bir-biri bilan o'zaro aloqasi ayni shu nutq uslubining asosiy vazifasidan kelib chiqadi.Masalan,ilmiy uslubning asosiy vazifasi-tabiiy va ijtimoiy hayot hodisalarini,muayyan fikrning mantiqiy isbotini aniq ta'riflash va izohlashdan iborat.Ilmiy uslubning mantiqiy xarakteri uning leksik-frazeologik va grammatik xususiyatlarida o'z ifodasini topadi.

Biroq nutq uslubiga xos jihatlar boshqa bir uslub tarkibida ham uchrashi mumkin. Masalan, ilmiy terminlar rasmiy, publitsistik va so'zlashuv kabi uslublarda ishlatilishi mumkin.Shunga ko'ra, nutq uslubi — ifoda vositalarining maqsadga muvofiq uyushgan tizimidan iborat deyish mumkin.

Adabiy tilning ijtimoiy hayotdagi ma’lum soha doirasiga, ma’lum nutqiy vaziyatga xoslangan ko‘rinishi nutq uslubi hisoblanadi. So‘zlar ma’lun nutq uslubiga xoslanish – xoslanmaslik belgisiga ko‘ra uslubiy xoslangan va uslubiy betaraf so‘zlarga bo‘linadi. Ayrim nutq uslubi doirasidagina qo‘llanadigan so‘zlar uslubiy xoslangan so‘zlar, bunday xususiyatga ega bo‘lmagan so‘zlar uslubiy xoslanmagan yoki betaraf so‘zlar deyiladi.

Tovush, urg‘u, bo‘g‘in, undalma, morfema, omonim, sinonim, uslubiyat kabi qator so‘zlar uslubiy xoslangan so‘zlardir. Sababi shu so‘zlar asosan tilshunoslik fani doirasida foydalaniladi. Osmon, xalq, bayram, o‘quvchi, dars, tushlik, salomatlik, odam kabi so‘zlar barcha nutq uslublari doirasida birdek qo‘llanish imkoniga egaligi tufayli uslubiy betaraf so‘zlar qatoriga kiradi.

Nutq uslublarining har biri alohida-alohida tizimni tashkil qiladi. Bu jihat aloqa-aralashuv quroli bo'lgan tilning ijtimoiy tabiatidan kelib chiqadi. To'g'ri, tilning fonetik tuzilishi, grammatik qurilishi va lug'at tarkibining har biri ham alohida bir tizimni, tilning o'zi esa yaxlit holda butun bir tizimni tashkil etadi. Tilning vazifaviy uslublari mana shu fonetik, leksik va grammatik tizimlarga xos



https://wordlyknowledge.uz

barcha vositalarning ma'lum kommunikativ maqsadga ko'ra uyushishi tufayli vujudga keladi. Demak, l nutq uslublari tilning vazifasi bilan bevosita bog'liq ekan. Shu bois ular vazifaviy uslublar deb yuritiladi.

Mukammal rivojlangan, talab darajasidagi nutq texnika,o'qituvchining umumiy nutqiy madaniyatining eng asosiy tomonidir. Jonli, tovushli nutq va uning hamma unsurlarini to'g'ri voqelantirish ko'nikma va malakalarining jami nutq texnikasi sanaladi.Bunda ovozning sifati, nutq mobaynida to'g'ri nafas olish, tovush va tovush qo'shilmalarini aniq talaffuz qilish, aniq diksiya kabi bir qator voqealar nazarda tutiladi. Nutq texnikasidagi bosh masala ovoz masalasi hisoblanadi. Asosiy quroli nutq bo'lgan har qanday odam uchun ovozni hal etishda ahamiyatga molikdir.

Xulosa sifatida shuni aytish joizki,gap bo'laklarining odatdagi va o'zgargan tartibining nutqda o'z foydalanish o'rinlari mavjud. Odatdagi tartib ilmiy asarlar uslubi uchun xos bo'lsa, o'zgargan tartib og'zaki va badiiy (ayniqsa, she'riy) nutq uslubi uchun mos.Nutq uslublari, o'ziga xos xususiyatlaridan qat'i nazar, adabiy me'yorlari asosida umumiylikka ega. Adabiy me'yor tilning tovush tizimini, grammatik qurilishi hamda uning lug'at tarkibidagi eng zaruriy unsurlarni tanlab olish asosida tashkil topadi. U tilning silliqlashgan, ishlangan shaklidir. Adabiy me'yor faqat yozma adabl til uchungina taalluqli bo'lmay, u og'zaki adabiy til uchun ham zarur holatdir.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Ibrohimov S. Nutq madaniyati va adabiy talaffuz haqida. Toshkent 1972. 2. Umuqulov B.Lektor nutqi va badiiy til.-Toshkent:O'zbeliston,1981.
3. Qilichev E.Badiiy tasvirning leksik vositalari.-Toshkent,1982.
4. Tojiyev Y.,Mallababoyev M.O'zbek nutqi madaniyati va uslubiyati asoslari.-Toshkent,2006.
5. Tojiyev Y. O'zbek nutqi madaniyati va uslubiyati aoslari.-Toshkent,1994. 6. O'rinboyev B.O'zbek tili so'zlashuv nutqi sintaksisi masalalari.-Toshkent:Fan,1974.
7. Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. — Toshkent: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2009.
8. Saidova M. EDUCATE STUDENTS BY SOLVING TEXTUAL PROBLEMS //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – Т. 7. – №. 12.



https://wordlyknowledge.uz